

УДК 613.96: 614.7(477.54):316.62

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я ЯК ФУНДАМЕНТ УСПІШНОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ПІДЛІТКІВ

Г.М. Даниленко^{1,2}, Т.В. Меркулова^{1,2}, А.М. Швець², В.В. Меркулов²**¹ДУ «Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків НАМН України», м. Харків, Україна****²Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, м. Харків, Україна****Preservation of health as foundation for the success of adolescents professional self-determination
Danylenko G.^{1,2}, Merkulova T.^{1,2}, Shvec A.², Merkulov V.V.²****¹State institution «Health Protection Institute for Children and Adolescents of the National Academy of
Medical Sciences of Ukraine», Kharkiv, Ukraine****²V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine****Objective.** Studying of medical-social problems of formation and preservation teenagers health at stage their professional self-determination.**Materials and methods.** To achieve tasks of research were used clinical, screening, sociological methods (assessment of the state of health and physical development according to in-depth medical examinations, screening questionnaire for subjective health assessment, questionnaire on career counseling, the formation of skills in a healthy way of life, professional readiness).**Results.** The dynamics of the formation adolescents of health and physical development at the stages of graduation from school and obtaining secondary specialized education was studied. The levels of awareness on various issues of vocational guidance and the needs of adolescents in individual professional counseling have been established. The importance of distribution adolescents on the groups of professional readiness was proven.**Key words:** health, adolescents, professional self-determination, professional readiness.**Сохранение здоровья как фундамент успешности профессионального самоопределения
подростков****Даниленко Г.Н.^{1,2}, Меркулова Т.В.^{1,2}, Швець А.Н.², Меркулов В.В.²****¹ГУ «Институт охраны здоровья детей и подростков НАМН Украины», г. Харьков, Украина****²Харковский национальный университет имени В.Н. Каразина, г. Харьков, Украина****Цель.** Изучение медико-социальных проблем формирования и сохранения здоровья подростков на этапе их профессионального самоопределения.**Материалы и методы.** Для выполнения задач исследования были использованы клинические (оценка состояния здоровья и физического развития по данным углубленных медицинских осмотров), скрининговые (скрининг-анкета для субъективной оценки здоровья), социологические (анкетирование по вопросам проф-ориентации, сформированности навыков здорового образа жизни, профессиональной готовности) методы.**Результаты.** Изучена динамика формирования здоровья и физического развития подростков на этапах окончания школьного и получения среднего специального образования. Установлены уровни информированности подростков по различным вопросам профессиональной ориентации, их потребности в индивидуальном профессиональном консультировании. Обоснована значимость распределения подростков по группам профессиональной готовности.**Заключение.** Изучение современных аспектов формирования профессионального выбора подростков свидетельствует о необходимости совершенствования их медико-психологического сопровождения на всех этапах профессионального самоопределения. Решение данной задачи является действенным способом сохранения здоровья молодежи и повышения ее трудоспособности.**Ключевые слова:** здоровье, подростки, профессиональное самоопределение, профессиональная готовность.**Адреса для кореспонденції:****Меркулова Тетяна Валентинівна** - кандидат медичних наук, завідувач відділу гігієни дітей шкільного віку і підлітків ДУ «Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків НАМН України», м. Харків, просп. Ювілейний 52-а, телефон: (0572) 62-91-04; доцент кафедри гігієни та соціальної медицини Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, м. Харків, майдан Свободи, 6, e-mail: mvtet@ukr.net

В процесі соціально-економічної перебудови країни зростає потреба в молоді з високим рівнем професійної підготовки. Ситуація останніх років характеризується втратою цілісної системи професійної орієнтації молоді. Підлітки не мають певних уявлень щодо впливу обраних ними професій на стан здоров'я та відповідності цих вимог їх психофізіологічним можливостям [1]. Висока інтенсивність праці підвищує вимоги не тільки до якості підготовки фахівців, але і до стану їх здоров'я. Демографічна криза, значна поширеність хронічних захворювань та морфо-функціональних порушень серед молодого покоління обумовлюють зниження якості кадрового та інтелектуального потенціалу держави і можуть призвести до негативних наслідків в економіці і соціальному розвитку країни. Саме тому своєчасна, послідовна і структурована профорієнтаційна робота серед підлітків з урахуванням стану їх здоров'я набуває особливої актуальності [2, 3].

Сучасні аналітичні звіти і наукові дослідження свідчать, що переважна кількість підлітків мають обмеження у виборі професії, кількість яких внаслідок проблем зі станом здоров'я за останні 10 років збільшилася практично на третину. Разом із тим, підлітки не враховують свого стану здоров'я при виборі професії, не усвідомлюють можливі ризики під час професійної освіти та виробничої діяльності [4, 5]. При вступі до професійно-технічних і вищих навчальних закладів медичні протипоказання має значна кількість абітурієнтів. Залежно від профілю навчального закладу, характеру і інтенсивності впливу виробничих факторів чисельність учнів з медичними протипоказаннями коливається від 8 до 26%. Проте медичний відбір практично не відбувається, не розроблені нові вимоги до стану здоров'я абітурієнтів відповідно до сучасних видів професій. Як наслідок, кидають навчання 25-30% учнів з хронічними захворюваннями, ще близько чверті підлітків є професійно непридатними та лише 30-40% продовжують діяльність в обраній професії [6].

Тому серед сучасних проблем профілактики захворювань, пов'язаних із виробничою діяльністю, існує низка питань, що потребують ретельного вивчення і наукового обґрунтування: недосконалою залишається система донологічної діагностики, визначення особливостей перебігу формування ключових психофізіологічних функцій, прогнозування та корекції професійної придатності підлітків, їх стану здоров'я та адаптаційних можливостей на етапах здобуття професійної освіти. Медичне консультування потрібно й підліткам, які вже визначилися із професією та опановують її, необхідні знання про добові коливання працездатності, обґрунтування оптимального режиму праці, профілактичних заходів щодо втоми та перевтоми, правильного використання засобів захисту від тих чи інших виробничих факторів. Проте головною проблемою залишаються відсутність сучасної цілісної системи професійної орієнтації, а саме структурованої, послідовної, комплексної, законодавчо врегульованої

системи медико-соціального супроводу підлітка із розподілом компетенцій і обов'язків для всіх учасників навчально-виховного процесу, батьків, медичних та інших зацікавлених структур і організацій.

Метою даного дослідження було вивчення медико-соціальних проблем формування і збереження здоров'я підлітків на етапі їх професійного самовизначення.

Матеріали і методи. Дослідження проведено на основі вивчення стану здоров'я 792 підлітків 14-18 років з різних типів навчальних закладів, результатах соціологічного опитування (анкетування) з питань професійної орієнтації та професійної підготовки. Опитування здійснювалося за допомогою спеціально розробленої анкети, яка містила наступні блоки запитань: статево-вікові та соціальні характеристики підлітка; самооцінка індивідуальних психологічних та фізіологічних особливостей та потреб; побажання щодо майбутньої професійної діяльності відповідно до сподівань особистості на умови та зміст праці; факторів професійного вибору; інформованості підлітка щодо власних медичних показань при опануванні професії; джерел отримання медико-соціальної допомоги у процесі профорієнтації; питання професійного консультування; самооцінка здоров'я та характеру захворюваності респондента; допомоги найближчого соціального оточення учня при виборі професії та інше. Анкета включала як альтернативні так і ранжовані за ступенем проявів питання стосовно різних блоків питань.

Аналіз стану здоров'я і фізичного розвитку базувався на даних поглиблених медичних оглядів фахівцями ДУ «Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків НАМНУ» (далі Інститут) та вкопювання даних первинної медичної документації.

Результати та обговорення. Стан здоров'я обстежених підлітків характеризувався високим рівнем патологічної ураженості (1549,8‰) з більш негативними показниками серед дівчат. Слід зазначити, що структура поширеності за основними класами хвороб змінювалася із віком дітей. Якщо серед школярів середньої вікової групи найчастішими були хвороби органів дихання і травлення, то вже серед обстежених випускників та учнів, що розпочали навчання у закладах професійної освіти, найбільш поширеними були захворювання органів кровообігу. Показник патологічної ураженості за цим класом хвороб складав 376,6‰ (366,1‰ у хлопців та 386,6‰ у дівчат). Широко розповсюдженими були й хвороби органів зору – 307,4‰, як серед хлопців (303,6‰), так і серед дівчат (310,9‰). Провідні місця в структурі даної патології посідали зниження гостроти зору, спазм акомодатції, міопія, гіпермертропія. Низка ендокринопатій (тіреопатії, ожиріння, гіпоталамічний синдром, затримка темпів зросту і статевого дозрівання) також займали одне з провідних місць у загальній структурі захворювань – (264,1‰), причому частіше реєструвалися у дівчат (386,6‰) проти 133,9 ‰ – серед хлопців. Таку

динаміку і структуру поширеності захворювань за базовими системами функціонування організму слід оцінювати як високі ризики формування професійної непридатності молоді в майбутньому.

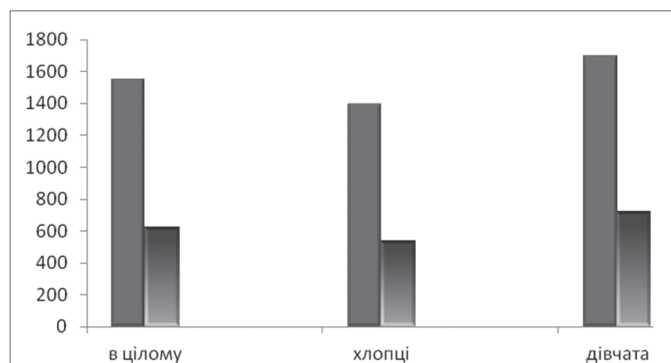
При загальному розподілі по групах здоров'я до I групи віднесено лише 11,9% досліджуваних, до II – 56,0%, до III групи – 32,1%, без суттєвої гендерної різниці. Кількість гармонійно розвинутих підлітків ледве перевищила половину обстежених (50,9%).

Самі ж підлітки схильні до недостатньо серйозного сприйняття проблем із власним здоров'ям. Так, майже 17% опитаних вважають його відмінним та близько 37% добрим (рисунок 1). Як недосить впевненими у визначенні стану свого здоров'я слід визнати відповіді майже 40% респондентів, які оцінили його як «нормальне». Це може свідчити про недосконалість знань про шляхи формування здоров'я та відсутність належної уваги до функціональних відхилень.

Рис. 1. Самооцінка стану здоров'я підлітками

Порівняльний аналіз результатів поглиблених медичних оглядів спеціалістами Інституту та даних первинної медичної документації в закладах свідчить про поверхневий підхід сучасної системи медичного забезпечення підлітків до оцінки здоров'я випускників шкіл, як когорти майбутніх абітурієнтів (рисунок 2). Така ситуація може сприяти недостатності уваги і відсутності настороженості з боку педагогічного персоналу закладів до стану здоров'я вихованців, неадекватній організації навчально-виробничої діяльності і профілактичних заходів для попередження несприятливої дії виробничих факторів протягом періоду навчання.

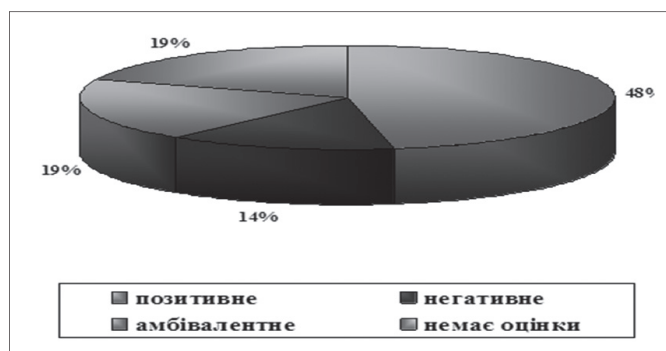
Рис. 2. Показники патологічної ураженості учнів професійно-технічних навчальних закладів за даними медичних оглядів фахівцями ДУ «ІОЗДП НАМНУ» та викопіювання медичної документації, (%)

Результати дослідження медико-соціальних аспектів професійного вибору учнівської молоді та поінформованості підлітків з питань профорієнтації засвідчили, що близько 10% підлітків не знають та 38,1% ознайомлені частково щодо власних медичних протипоказань при виборі професії.

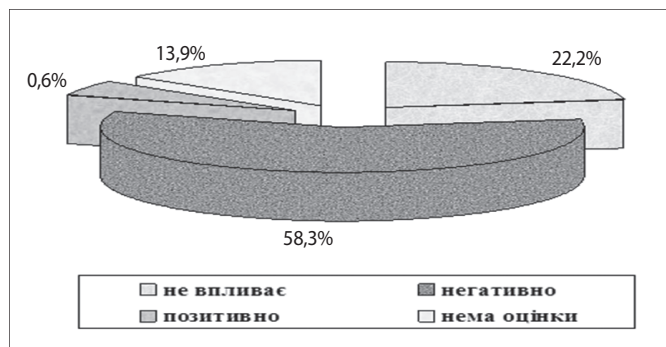
Переважна більшість підлітків (79,3%) не отримували індивідуальної професійної консультації, але 68,3% опитаних бажають її отримати. Стосовно спеціальностей фахівців, які надавали консультацію підліткам, з'ясовано: у 36,6% випадків консультування було надано «фахівцем з профорієнтації», у 32,5% випадків консультацію надавали психологи, у 20,3% випадків консультували вчителі, медичні фахівці консультували лише 10,9% підлітків.

Бальна оцінка основних чинників мотивації вибору професії показала, що найважливішими для підлітків були: цікавість до професії (4,68 бала за п'ятибальною шкалою), наявність здібностей (4,32 бала), можливість добре заробити (4,05 бала). Такий фактор професійного вибору, як відповідність власного здоров'я вимогам професії посів VI рангове місце (2,27 бала) і його не беруть до уваги більше половини опитаних (55,8%), що ілюструє слабкість медичної компоненти профорієнтаційної роботи.

Відповіді респондентів свідчили, що підлітки не готові до свідомого, самостійного вибору професії. Серед тих, хто вже визначився із вибором та розпочав освіту, тільки менше половини (48%) задоволені власним вибором і ще 19% не здатні оцінити своє ставлення до професії (рисунок 3).

Рис. 3. Сприйняття майбутньої професії

Рис. 4. Імовірний вплив професії на стан здоров'я

При цьому більшість опитаних визнають, що трудова діяльність в обраній професії за певних обставин може негативно вплинути на їх здоров'я (рисунок 4). Достатньо високою виявилася й обізнаність підлітків щодо основних факторів ризику при опануванні і виробничій діяльності в обраній ними галузі. Так, серед основних факторів вони називали шкідливі чинники виробництва, недостатнє освітлення приміщень, застаріле обладнання, порушення ергономіки робочих місць тощо.

Підсумовуючи представлені результати дослідження слід зазначити, що система професійної орієнтації молоді в тому вигляді, в якому вона існує в Україні, ще не в змозі досягнути своєї головної мети – підготувати особистість до професійного самовизначення, що відповідає індивідуальним здібностям та рівню здоров'я в залежності від потреб сучасного ринку праці. Комплекс медико-профілактичних заходів спрямованих на збереження здоров'я підлітків під час закінчення загальної і отримання професійної освіти має складатися із заходів загального характеру (оздоровчі, психогігієнічні, навчально-педагогічні) та заходів профорієнтаційної спрямованості (медичні, психологічні, педагогічні) [7]. Забезпечення гармонійного розвитку та здоров'я підлітків можливе тільки за умов активної співпраці всіх учасників навчально-виховного процесу – педагогів, психологів, медпрацівників, учнів, батьків. Та обов'язковим елементом сучасної системи профорієнтації є професійна підтримка підлітка лікарем на усіх етапах його професійного самовизначення.

Активний вплив на оточуюче середовище підлітка можливий через формування професійної готовності, а саме: усвідомлення проблем щодо власного здоров'я; інформованості щодо ефективних шляхів формування здоров'я; здатності самостійно приймати рішення в певній соціальній ситуації розвитку; сформованості позитивного емоційного ставлення до здоров'я; планування та реалізація здоров'язберігаючої та здоров'яформуючої поведінки.

Висновки:

1. Сучасною реалією стану здоров'я підлітків є зростання прошарку учнівської молоді із обмеженнями в стані здоров'я при виборі майбутньої професії. При цьому більшість випускників шкіл не готові до свідомого, незалежного вибору.
2. Фундаментом формування професійної готовності молоді є усвідомлення проблем із власним здоров'ям, інформованість щодо ефективних шляхів його гармонійного формування, здатність самостійно приймати рішення в певній соціальній ситуації розвитку.
3. Супровід молоді на всіх етапах професійної підготовки можна представити як систему комплексних психолого-педагогічних, медичних заходів на індивідуальному, колективному та державному рівнях, які допомагають

підліткам науково-обґрунтовано обрати професію з урахуванням потреб суспільства, власних інтересів та здібностей, стану здоров'я. Це стає найважливішою передумовою успішного засвоєння професії, гармонійного входження в трудову діяльність, формування ринку конкурентоспроможних професіоналів та здорового працездатного населення країни.

Література:

1. Нікітіна І.В. Професійне самовизначення – необхідна умова розвитку мотивації успіху особистості. Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті: програма і матеріали 80 міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів. К.: НУХТ;2014;Ч. 4:193-195.
2. Даниленко Г.Н., Межибецька І.В., Клыгина І.А. Здоровьесберегающее поведение как способ профилактики заболеваний учащейся молодежи на этапе профессионального самоопределения. Проблемы качества физкультурно-оздоровительной и здоровьесберегающей деятельности образовательных учреждений: материалы IV Междунар. научн.-практ. конф. Екатеринбург: 2014:73-77.
3. Заюков І. Компоненти сучасної демографічної кризи в Україні та їх вплив на трудовий потенціал. Україна: аспекти праці.2008;4:41-46.
4. Кочетов А.Н. Профессиональное образование и рынок труда: проблемы взаимодействия. Социол. исслед.2011;5:82-90
5. Шубочкина Е.И., Кучма В.Р., Ибрагимова Е.М. Профессиональная ориентация подростков как актуальная проблема в подготовке квалифицированных рабочих кадров. Вестник РГМУ:2013;5-6:78-82
6. Коцур Н.П. Професійна орієнтація підлітків: медичні аспекти. Вісник Черкаського університету.2016;8:64-69
7. Медичний супровід професійного самовизначення підлітків: метод. рек. ДУ «ІОЗДП НАМН»; уклад.: Г.Н.Даниленко [та ін.].Х.:2016:39.

References:

1. Nikitina I.V. Profesiynne samoviznachennya – neobkhidna umova rozvitku motivatsii uspihu osobistosti. Programa i materialy 80 mizhnar. nauk. konf. molodikh uchenikh. aspirantiv i studentiv. K. : NUKhT. 2014;4:193-195.
2. Danylenko G.N. et al. Zdorovyebeseregayushcheye povedeniye kak sposob profilaktiki zabolevaniy uchashcheysya molodezhi na etape professionalnogo samoopredeleniya. Materialy IV Mezhdunar. nauchn.-prakt. konf. Ekaterinburg;2014:73-77.
3. Zayukov I. Komponenti suchasnoi demografichnoi krizi v Ukraini ta ikh vpliv na trudoviy potentsial. Ukraina: aspekti pratsi. 2008;4:41-46.

4. Kochetov A.N. Professionalnoye obrazovaniye i rynek truda: problemy vzaimodeystviya // Sotsiol. issled. 2011;5:82-90.
5. Shubochkina E.I. et al. Professionalnaya oriyentatsiya podrostkov kak aktualnaya problema v podgotovke kvalifitsirovannykh rabochikh kadrov. Vestnik RGMU:2013;5-6:78-82.
6. Kotsur N.P. Profesiynna orientatsiya pidlitkiv: medichni aspekti. Visnik Cherkaskogo universitetu:2016;8:64-69.
7. Medichniy suprovid profesiynogo samoviznachennya pidlitkiv: metod. rek.DU «IOZDP NAMN». uklad.: G.N.Danylenko et al.Kh.:2016:39.

Відомості про авторів:

Даниленко Георгій Миколайович - доктор медичних наук, професор, директор ДУ «Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків НАМН України», м. Харків, просп. Ювілейний 52-а, телефон: (0572) 62-91-04; професор кафедри гігієни та соціальної медицини

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, м. Харків, майдан Свободи, 6, e-mail: danylenkog@ukr.net

Меркулова Тетяна Валентинівна - кандидат медичних наук, завідувач відділу гігієни дітей шкільного віку і підлітків ДУ «Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків НАМН України», м. Харків, просп.

Ювілейний 52-а, телефон: (0572) 62-91-04; доцент кафедри гігієни та соціальної медицини Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, м. Харків, майдан Свободи, 6, e-mail: mvtet@ukr.net

Швець Аліна Миколаївна - асистент кафедри гігієни та соціальної медицини Харківського національного університету імені

В.Н. Каразіна, м. Харків, майдан Свободи, 6, e-mail: shvetsalina2008@mail.ru

Меркулов Віталій Валентинович - асистент кафедри гігієни та соціальної медицини Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, м. Харків, майдан Свободи, 6.

© Г.М. Даниленко, Т.В. Меркулова, А.М. Швець, В.В. Меркулов, 2017